

U drugom dijelu autor je obradio glavne komponente povijesnog razvoja, i to pravoslavnu crkvu (hijerarhiju, kler, narod), grčku crkvu (problematiku vezanu za postojanje filadelfijskog arhiepiskopa i kršćana bizantskog obreda u Dalmaciji u to vrijeme); prikazao je katoličku hijerarhiju i kršćane bizantskog obreda u Dalmaciji u drugoj polovini 17. i 18. st., nastojanje biskupa da obrate »shizmatike«, njihovo traženje intervencije civilne vlasti, karitativnu djelatnost dalmatinskih biskupa u korist Morlaka, odnos Mletačke republike prema kršćanima bizantskog obreda u Dalmaciji koji je bio određen općenitim stavom Republike prema vjerskim zajednicama, a koji je, s obzirom na to da je njeno stanovništvo bilo raznorodno i različitih vjeroispovijesti, bio snošljiv prema svima, jer su doprinosili moći i napretku države. Istodobno, državna vlast je potpomagala hijerarhiju katoličke crkve i štitila stvar kršćana bizantskog obreda u Dalmaciji, a za opće dobro države, pogotovo što su pojedini episkopi bili odani i državi i njenoj vjerskoj politici. Uglavnom, katolički biskupi svojatali su jurisdikciju na temelju crkvenog ustrojstva i dokumenata državne vlasti, dok se Mletačka republika, naprotiv, nije dala vezati nikakvim crkvenim normama čuvajući svoj suverenitet. Autor je u tom dijelu knjige prikazao pojedine sporne slučajeve i stavove svih čimbenika u tim prilikama.

Iz Bogovićeve djela proizlazi, što je i sam autor u zaključku naveo, da se u 17. i 18. st. nastojalo riješiti pitanje pravoslavnih vjernika u mletačkoj Dalmaciji, ali do trajnijeg i zadovoljavajućeg rješenja nije došlo jer su zainteresirane strane tomu problemu prilazile s različitih stajališta. Hijerarhija katoličke crkve nastojala je da svi kršćani bizantskog obreda budu podložni katoličkim biskupima u njihovim biskupijama. Pravoslavna crkva smatrala je da njena jurisdikcija nije prostorno ograničena i dopire svugdje gdje žive njeni vjernici. Volja nekih pojedinaca o prihvaćanju unije nije nadživjela svoje protagoniste, dok je mletačka vlast gledala ponajprije dobro svoje države. Autor smatra da problem nesjedinjenja treba tražiti u pojmu sjedinjenja koji su zastupali katolički biskupi, jer su prihvaćali samo kršćane bizantskog obreda, a ne razgovor s pravoslavnom crkvom. Uzroke krize između pravoslavlja i katoličke crkve autor vidi u ekleziologiji 17. i 18. stoljeća.

Bogovićev rad važan je ne samo za objašnjenje vjerskih prilika u Dalmaciji u doba Mletačke republike nego i za upoznavanje uzroka i okolnosti koje su pret hodile nacionalnim i društveno-političkim prilikama u vremenu i prostoru koji su u naslovu označeni i svakako, s obzirom na posebnost sadržaja, ima trajniju historiografsku vrijednost.

A. Mijatović

MIROSLAV BERTOŠA, PISMA I PORUKE ISTARSKIH REKTORA, Svezak I, OD 1607. DO 1616. Zagreb 1979.

Opće je poznato da je Državni arhiv Venecije neiscrpno vrelo za povijest istočne obale Jadrana; mnogo je naših istraživača od 19. st. do danas objavilo rezultate svojih proučavanja u toj arhivskoj riznici. Jedan među onima koji su vrlo korisno upotrijebili vrijeme provedeno u spomenutom arhivu jest i dr M. Bertoša, viši znanstveni suradnik JAZU u Puli, specijalist za kasni srednji i početak novoga vijeka Istre, koji se »zalijeće« i u 19, pa čak i u 20. stoljeće.

JAZU je cijeli 52. sv. svoje serije Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium posvetila Bertošinu trudu: »Pisma i poruke istarskih rektora, Svezak I. Od 1607. do 1616. Epistolae et communicationes rectorum histrianorum. Tomus I. Annorum 1607—1616.« Označeno je da je Bertoša gradu »sabracao i obradio« —

— »collegit et digessit«; međutim, Bertoša je dao znatno vredniji rezultat od pukog sabiranja i obrade. U kratkoj »Uvodnoj napomeni« on s pretjeranom skromnošću tvrdi da je pri »obradi ove građe prihvatio [...] osnovne kriterije koje je primijenio akademik Grga Novak priređujući za tisak *Commissiones et relationes venetae*«, koji su objavljeni 1964, osamdesetak godina nakon Ljubićevih *Commissiones*. Naime, ranije su historiografi uglavnom prešampavali prepisanu građu, dajući uz nju samo minimalni komentar, a Novak je tada dao i nešto uvoda i bilježaka, uz kratke sažetke na hrvatskom jeziku, te kazala imena osoba i mjesta. Međutim, Bertoša se samo formalno drži toga kriterija — on je zapravo dao mnogo više, pravi uzorak suvremenoga znanstvenog pristupa objavljivanju povijesnog vrela. Njegove bilješke i kazala prepuni su vrlo korisnih podataka i neobično zanimljivih komentara, te sadržajnih uputa istraživaču, a izbor materijala i njegova prezentacija učinjeni su tako da knjigu može s interesom čitati i tzv. običan čitalac. Zbog toga je zapravo i šteta što je ova građa objavljena u Akademijinom izdanju, koje je zaista ugledno, ali je poznato samo uskom krugu stručnjaka, a ne u nekom privlačnijem i popularnijem obliku.

Bertoša je objavio izbor iz serije izvora »*Disspacci Rettori d'Istria*«, pisanih uglavnom venecijanskom verzijom talijanskog jezika. To su pisma ili hitne poruke rektora i posebnih izaslanika, uglavnom tajni izvještaji koji su nastajali u toku svakidašnjih zbivanja, obično u trenucima teškoća i sl., pa najčešće nisu »frizirana«. Bertoša kaže da se ta serija »ne može zaobići u znanstvenom proučavanju gospodarske, etničke, društvene i političke povijesti mletačkog dijela Istre u najburnijem razdoblju njezine prošlosti na prijelazu iz srednjega u novi vijek« (str. 6). I do sada su neki talijanski istraživači objavili manje izbore *disspaccia*. No, Bertoša je zapravo prvi od preko 40.000 (!) pregledanih stranica u Državnom arhivu Venecije presnimio čak oko 12.000 stranica, koje čine gotovo 4.000 pisama i poruka što omogućuju »detaljnu rekonstrukciju teške istarske stvarnosti XVII. stoljeća«, kako Bertoša veli dodajući: »Najvažniji su *disspacci* koji govore o organiziranoj kolonizaciji hrvatskog i uopće južnoslavenskog življa u Istru, bjegovima i samoinicijativnim doseljavanjima, diobi zemlje kolonistima, državnim zajmovima za kupnju poljodjeljskog alata i meliorizaciji zemljišta, o radnim i ostalim teretima pučanstva, o fiskalnoj politici mletačke vlasti, o pljačkaškim prepadima na moru i kopnu, o uskočkom ratu, gladi, bolestima, haranju kuge, malarije i tifusa, pomoru stoke, zapuštenosti polja i opadanju poljodjeljske proizvodnje, zamuljivanju istarskih luka i tranzitnom prometu preko njih, o razbojništvu i kradama, pritiscima gradskih načelnika na pučanstvo i zlorabama njihove vlasti, o snabdijevanju žitom, o radu gradskih fontika i zalagaonica, o krijumčarskoj trgovini, o povezanosti istarskih mjesta Kopra, Milja, Pirana i Izole sa slovenskim seljacima u zaleđu, o trgovini soli, o sukobima oko granice, o uhodama, izvješćima o seljačkim bunama u Pazinskoj knežiji i ostalim nadvojvodinim posjedima, o hajducima naseljenim u Puljštini, o nezadovoljstvu pučana i otporu teškim radnim obvezama, o bunama protiv mletačke vlasti, o izgradnji strateških utvrđenja i popravcima starih kaštela, o černidama, milicijama i plaćeničkim četama itd.« (7). Prva grupa od 216 dokumenata koje Bertoša objavljuje govori zapravo i o drugim našim krajevima, a ne samo o mletačkoj Istri, naročito o većem dijelu istočnojadranske obale. Valja se nadati da će rezultati Bertošina studijskog i vrlo uspješnog posla biti objavljivani i dalje, jer su oni ne samo zanimljivi već i znanstveno vrlo važni. M. Bertoša taj rad obavlja najbolje od svih do sada poznatih istraživača kasnoga srednjeg i početka novoga vijeka Istre — kako talijanskih, tako i jugoslavenskih.

P. Strčić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.